

NKFIH PD 121063

Lengyel Réka

**A 18. századi magyarországi fikciós és tudományos-ismeretterjesztő fordításirodalom
filológiai és eszmetörténeti vizsgálata**

Szakmai beszámoló

**1. A 18. századi magyarországi fikciós és tudományos-ismeretterjesztő fordításirodalom
adatbázisa**

A kutatási időszakban elkészült a 18. századi magyar nyelvű fikciós és tudományos-ismeretterjesztő fordítások adatbázisa. Az adatbázis a <http://maford18szazad.hu/> című honlapról érhető el. Az adatbázis használata ingyenes, regisztrációhoz nem kötött.

1. 1. Az adatgyűjtés elvei, folyamata, az adatok rendszerezése, közzététele

Az adatok összegyűjtése az első fázisban a vonatkozó könyvészeti bibliográfiák, továbbá alapvető monográfiák, tanulmánykötetek anyagának áttekintése révén valósult meg. (A felhasznált könyvészeti szakirodalmi adatok elérhetőek a honlapon.) A kutatási folyamat során világossá vált, hogy a jelenlegi keretek között – tekintettel a kiterjedt anyagmennyiségre – a 18. századi magyarországi fordítók által készített magyar nyelvű átültetések számbavételére van lehetőség, tehát el kellett tekinteni a magyarországi *litterae* szerves részét képező, más nyelvű fordítások adatainak rendszeres egybegyűjtésétől.

A 18. századi, magyar nyelvű fordításokat tartalmazó nyomtatványok könyvészeti adatainak kiválogatását követően autopszia révén lezajlott az egyes tételekre vonatkozó információk ellenőrzése, a hibák javítása. Ezzel párhuzamosan számos esetben végeztem alapkutatót a fordítások alapjául szolgáló eredeti munkák feltárásának céljából. Az ellenőrzés minden esetben kiegészül alapkutatóval is, aminek célja a fordítások alapjául szolgáló eredeti művek beazonosítása volt ott, ahol ezen adatokat a kutatásnak a korábbiakban nem sikerült feltárnia.

A nyomtatásban megjelent fordítások adatainak egybegyűjtésével párhuzamosan az ösztöndíjas időszak harmadik évében megkezdődött a 18. században készült, kéziratban maradt, magyar nyelvű fordítások adatainak feltárása. Ez a munka a nyomtatványok vizsgálatához hasonló módszerrel, autopszia révén zajlott. E téren, a forrásanyag bizonyos elemeinek, csoportjainak feltáratlansága miatt, a cél egyelőre néhány nagyobb magyarországi, illetve a határon túli, nagy mennyiségű magyar vonatkozású forrásanyagot őrző gyűjtemények kéziratok állományainak áttekintése volt.

2018-ban Kassán és Kolozsváron végeztem könyvtári és levéltári kutatást, a következő közgyűjteményekben: Kassai Állami Levéltár (Štátny archív v Košiciach), Jan Bocatius Könyvtár (Verejná knižnica Jána Bocatia), Kelet-Szlovákiai Múzeum (Východoslovenské múzeum); Román Akadémiai Könyvtár (Biblioteca Academiei Române). A gyűjtemények kéziratári anyagát áttekintve több mint negyven, korábban ismeretlen, 18. századi magyar nyelvű fordítás kéziratát azonosítottam. 2019-ben szisztematikusan kigyűjtöttem a fordításokra vonatkozó adatokat a következő magyarországi gyűjtemények kéziratkatalógusaiból: Országos Széchényi Könyvtár, Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár, Tiszáninneri Református Egyházkerület Nagykönyvtára (Sárospatak), Egeri Főegyházmezei Könyvtár, Dunántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára (Pápa), Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár, Győri Egyházmezei Könyvtár, Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár Batthyány-gyűjtemény, Evangélikus Országos Levéltár (Budapest), Váci

Egyházmegyei Könyvtár, Curgói Református Gimnázium Könyvtára, Kecskeméti, Kiskunhalasi és Kunszentmiklósi Református Egyházközségek könyvtárai, Magyar Piarista Rendtartomány Központi Levéltára. A fenti gyűjtemények katalógusaiból egybegyűjtött, közel 250 tétel autopszia révén való ellenőrzése az ösztöndíjas időszak lezárultáig csak részben történt meg, terveim szerint a továbbiakban is folytatódik.

1. 2. Az adatbázis technikai kivitelezése, felépítése

Az alapkutatással párhuzamosan zajlott le az online fordításiirodalmi adatbázis megtervezése, programozó bevonásával. Az adatbázis-felület kialakítása viszonylag hosszú előkészítést igényelt, ugyanis készen átvehető sablon, platform nem állt rendelkezésre. A fejlesztések révén a portálon megvalósult a fordítások adatainak összekapcsolása az eredeti munkák és – ahol van ilyen – a közvetítő szövegek, valamint a vonatkozó szakirodalmi tételek adataival, s a kutatók számára lehetővé válik az adatok rendszerezése, komparatív elemzése és átfogó értékelése, de akár azok ellenőrzése, javítása, bővítése is.

Az adatbázist tartalmazó honlap kezdő felületén közvetlenül elérhetőek az adatbázisban tárolt rekordok, lista nézetben. Egy-egy rekord egy-egy, a 18. században készült, nyomtatott vagy kéziratos fordítás meghatározó bibliográfiai adataiból áll össze. A kezdő felületen elérhetőek továbbá az adatbázisban történő keresést biztosító funkciók is. Az adatbázis használati szabályzatát lásd a honlapon, valamint a *Csatolmányok* között.

1. 3. Az adatok közzététele az adatbázisban

Az adatbázis 2019 szeptemberében közel 1400 rekordot tartalmaz. Egy-egy rekord leírása a rövid megjelenítésben a következő adatelemeket tartalmazza: **ID:** a rekord azonosítószáma; **Címlap:** az adott fordítás nyomtatott kiadása vagy a kéziratos fordítás címlapjának digitális másolata (kattintással új ablakban, nagyobb méretben nyílik meg); **Könyv/kézirat:** az adott fordítás jellege (nyomtatott kiadás vagy kéziratos dokumentum); **Fordító:** a fordító neve (amennyiben a fordító személye nem ismert, úgy ebbe a mezőbe az 'Ismeretlen' meghatározás kerül); **Fordítás címe:** a fordítás címleírása; **Fordítás nyelve:** a fordítás célnyelve; **Eredeti szerző:** a fordítás alapjául szolgáló eredeti mű szerzőjének neve (amennyiben a szerző személye nem ismert, úgy ebbe a mezőbe az 'Ismeretlen' meghatározás kerül); **Eredeti mű címe:** a fordítás alapjául szolgáló eredeti mű címleírása; **Eredeti nyelv:** a fordítás alapjául szolgáló eredeti mű forrásnyelve; **Besorolás:** a fordítás ETO besorolása. A rekordok a teljes megjelenítésben a következő adatelemekkel egészülnek ki: **Megjelenési hely:** a fordítás első nyomtatott kiadásának megjelenési helye; **Nyomda:** a fordítás első nyomtatott kiadásának kiadója; **Terjedelem, méret:** a fordítás első nyomtatott kiadásának terjedelmi adatai; **Fordítás megjelenési éve:** a fordítás első nyomtatott kiadásának megjelenési éve; **Eredeti mű megjelenési éve:** a fordítás alapjául szolgáló eredeti mű első kiadásának megjelenési éve. Ezen kívül a közvetítő mű révén készült fordítások rekordjai tartalmazzák a közvetítő mű alapvető adatait (szerző, cím, nyelv, megjelenési év) is. Valamennyi rekord tartalmazza a vonatkozó szakirodalmi tételek bibliográfiai adatait és az elérhetőséget (a fordítást tartalmazó nyomtatvány/kéziratos dokumentum autopsziához használt példányának elérhetősége könyvtári állományban vagy online felületen).

1. 4. Az ösztöndíjas időszakban elvégzett alapkutatás eredményei

A hároméves kutatás fő célja a 18. századi magyarországi fikciós és tudományos- ismeretterjesztő fordításiirodalom vizsgálatába bevonandó szövegek feltárása és összegyűjtése, azok rendszerezése, komparatív vizsgálata, továbbá szaktanulmányok készítése volt. A

forráscsoportra vonatkozó adatok döntő többségének összegyűjtése, rendszerezése és strukturált, több szempontú keresésre lehetőséget biztosító formában való közzététele a kutatási időszakban megvalósult. Az előzetes tervekhez képest módosulást jelent, hogy a rendelkezésre álló időben a kéziratos fordításokra vonatkozó adatok összegyűjtése és közzététele csak részben készülhetett el. Ettől függetlenül a nyomtatványok és a már feltárt és az adatbázisba felvett kéziratok nagy mennyiségű adatállományának együttes és rendezett tárolása lehetőséget biztosít e forráscsoport jellemzőinek vizsgálatára, leírására.

Az adatbázisban közzétett adatok alapján a vizsgált szövegegyüttes kontextusában kirajzolódnak súlyponti elemek, előtérbe kerülnek kevésbé ismert fordítások, megmutatkoznak nagyobb hatókörű és esetleges jelenségek, vizsgálhatóvá válnak a 18. századi magyarországi és az európai művelődés egymáshoz való viszonyának eddig feltáratlan aspektusai. A kutatás jelentőségét elsősorban az adja, hogy a munkálatok során jelentősen előrehaladt a 18. századi magyarországi fordításirodalom szövegközpontú, illetve komparatív szempontú, rendszerezett vizsgálata. Az online adatbázis kutatási segédletként alapjául szolgálhat irodalom-, nyelv-, művelődés- és tudománytörténeti vizsgálatok elvégzésének, a magyar és a világirodalom 18. századi kapcsolatrendszerére pontosabb feltárásának. A kutatási időszakban készült szaktanulmányokban a 18. századi fordításirodalom körébe tartozó egy-egy forrás, illetve forráscsoport filológiai-komparatív módszerekkel elvégzett vizsgálatának eredményeit adtam közre. Elkészült továbbá három szerkesztett tanulmánykötet, melyekben helyet kaptak további, a fordításirodalom egyes szövegeit, jelenségeit bemutató dolgozatok is.

2. A 18. századi fordításirodalommal kapcsolatos szaktanulmányok, konferenciaelőadások

A kutatási időszakban némileg módosítottam a publikációkra vonatkozó terveket. A tervezett hat helyett öt magyar nyelvű szaktanulmány készült el, melyek közül kettő megjelenés alatt áll (*A hírlapok mint a nemzeti irodalom és tudományok fellendítésének eszközei: Rát Mátyás és a Magyar Hírmondó: Irodalomtörténeti Közlemények; A fizikoteológiai irányzat a 18. századi magyarországi tudományos-ismeretterjesztő fordításirodalomban: Irodalomtörténet*). Elkészült továbbá öt idegen nyelvű szaktanulmány. Az eredeti témakijelölést egyelőre nem sikerült minden részletében megvalósítani: Horvát József *Emberi okosság* (1781) c. fordításáról, valamint az 1780-as, 1790-es években kiadott német nyelvű röpiratok fordításairól konferenciaelőadások készültek, melyek írott változatai kidolgozás alatt állnak.

A kutatás témájához kapcsolódóan a hároméves időszakban a következő konferenciaelőadások készültek el: *Verseghy Usus aestheticus című tankönyvének forrásai* (Im memoriai Verseghy Ferenc, Szolnok, 2017. április 3–4.); *Protestáns erkölcsstani irodalom katolikus köntösben: Gánóczy Antal Prudentia humana c. fordítása* ('A reformáció és a katolikus megújulás latin nyelvű irodalma – III. Neolatin Konferencia', Debrecen, 2017. december 7–9.); *Sajtó és irodalom a többnyelvű Magyarországon (1770–1820) – Media and Literature in Multilingual Hungary (1770–1820)* (Győr–Pannonhalma, 2018. április 25–27.); *The First Student's Guides to Natural Sciences in Eighteenth-Century Hungary: Physicotheology in Translation* (Ruditatis antidotum Eruditio est – Remedy against ignorance is education, Martin, 2019. május 22–24.)

A kutatás témájához nem kapcsolódó egyéb eredmények a hároméves pályázati időszakban: öt szaktanulmány, két forráskiadás, két szerkesztett tanulmánykötet.